

บทที่ 3

ภูมิลำเนา (Domicile)

เมื่อบุคคลมีสภาพบุคคลตามมาตรา 15 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว กฎหมายก็ต้องกำหนดให้บุคคลมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวเพื่อบ่งชี้ว่าใครเป็นใคร ซึ่งจะมีกฎหมายเฉพาะกำหนดไว้ เช่น เรื่องสัญชาติ สำหรับในประเทศไทยก็มีพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2535 วางหลักเกณฑ์ไว้ว่าบุคคลที่เกิดในประเทศไทยนั้นจะได้สัญชาติไทยหรือไม่ และหากได้จะได้มาโดยเหตุใด ซึ่งจะได้มีการศึกษาโดยละเอียดในวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลต่อไป

นอกจากนั้นก็มีสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าบุคคลแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันก็คือชื่อ ซึ่งก็เป็นไปตามกฎหมายในเรื่องนี้โดยเฉพาะ คือพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 ซึ่งได้กำหนดไว้สอดคล้องกับเรื่องสัญชาติว่า “ผู้มีสัญชาติไทย ต้องมีชื่อตัว ชื่อสกุล และจะมีชื่อรองก็ได้” ดังนั้นบุคคลแต่ละคนจะมีชื่อ นามสกุล เป็นการเฉพาะของแต่ละบุคคล และสำหรับเรื่องชื่อของบุคคลนี้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 18 ได้บัญญัติเพิ่มเติมเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในเรื่องชื่อไว้ด้วยว่า “สิทธิของบุคคลในการที่จะใช้นามอันชอบที่จะใช้ได้นั้น ถ้ามีบุคคลอื่นโต้แย้งก็ดี หรือบุคคลผู้เป็นเจ้าของนามนั้น ต้องเสื่อมเสียประโยชน์เพราะการที่มีผู้อื่นมาใช้นามเดียวกันโดยมิได้รับอำนาจให้ใช้ได้ก็ดี บุคคลผู้เป็นเจ้าของนามจะเรียกให้บุคคลนั้นระงับความเสียหายก็ได้ ถ้าและเป็นที่ยังวิตกว่าจะต้องเสียหายอยู่สืบไป จะร้องขอต่อศาลให้สั่งห้ามก็ได้”

และในที่สุดเพื่อทำให้บุคคลแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะตนและยังทำให้ทราบว่าบุคคลใดอยู่ที่ไหน จึงได้มีการกำหนดให้บุคคลธรรมดาต้องมีภูมิลำเนา ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการติดต่อราชการ การติดตามตัวเพื่อส่งหมายของทางราชการ รวมทั้งทำให้ทราบได้ว่าเมื่อบุคคลจะทำการฟ้องคดีในฐานโจทก์ หรือถูกฟ้องคดีในฐานจำเลยจะต้องฟ้องที่ไหนได้อีกด้วย เพราะไม่ว่าจะเป็นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ก็ล้วนกำหนดให้ใช้ภูมิลำเนาเป็นสำคัญทั้งสิ้น

ดังนั้นภูมิลำเนาจึงเป็นถิ่นที่อยู่ตามกฎหมายของบุคคล จึงต้องมีการกำหนดหลักเกณฑ์ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ตั้งแต่มาตรา 37 จนถึงมาตรา 47 ซึ่งสามารถจัดแบ่งการกำหนดภูมิลำเนาออกเป็น 2 กรณี คือ

1. ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา (มาตรา 37-มาตรา 40)
  2. ภูมิลำเนาที่กฎหมายกำหนดให้ (มาตรา 43-มาตรา 47)
- ซึ่งจะได้ศึกษารายละเอียดและเงื่อนไขตามลำดับดังต่อไปนี้

3.1 ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา

เป็นภูมิลำเนาของบุคคลซึ่งมีสิทธิที่จะเคลื่อนที่ เดินทางไปมาได้โดยอิสระ เพราะฉะนั้นบุคคลจึงมีสิทธิที่จะกำหนดภูมิลำเนาเองได้ แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้สิ่งที่กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้กำหนดไว้ ดังนี้คือ

1. **มาตรา 37 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา ได้แก่ ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ”** เมื่อพิจารณาเนื้อหาของกฎหมาย มาตรา 37 จะพบว่าภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดาจะต้องประกอบไปด้วย 2 เงื่อนไข คือ ต้องเป็นที่อยู่ และที่อยู่นั้นต้องเป็นที่อยู่อันเป็นแหล่งสำคัญด้วย ดังนั้น หากบุคคลใดมีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่เพราะเกิดที่นั่น บิดามารดาก็อยู่ที่นั่น แต่ต้องเข้ามาศึกษาที่กรุงเทพฯ อย่างนี้ ก็ต้องถือว่าจังหวัดเชียงใหม่ยังเป็นภูมิลำเนาตามเงื่อนไขของมาตรา 37

2. **มาตรา 38 บัญญัติว่า “ถ้าบุคคลธรรมดามีถิ่นที่อยู่หลายแห่งซึ่งอยู่สลับเปลี่ยนกันไปหรือมีหลักแหล่งที่ทำการงานเป็นปกติหลายแห่ง ให้ถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น”** เป็นการกำหนดภูมิลำเนาสำหรับผู้ที่มิที่อยู่หรือที่ทำงานหลายแห่ง และสลับสับเปลี่ยนที่อยู่หรือที่ทำงานเสมอ ๆ เพื่อประโยชน์ทั้งของบุคคลนั่นเองและทางราชการมาตรา 38 จึงให้เลือกเอาที่หนึ่งที่ใดเป็นภูมิลำเนา

3. **มาตรา 39 บัญญัติว่า “ถ้าภูมิลำเนาไม่ปรากฏ ให้ถือว่าถิ่นที่อยู่เป็นภูมิลำเนา”** กฎหมายมาตรานี้ใช้สำหรับกรณีที่บุคคลใดไม่มีภูมิลำเนา ไม่ว่าจะปฏิบัติตามที่ มาตรา 37 หรือมาตรา 38 ได้กำหนดไว้ ก็ต้องใช้ถิ่นที่อยู่เป็นภูมิลำเนาไป โดยไม่ต้องคำนึงว่าเป็นแหล่งสำคัญหรือไม่ ดังเช่นกรณีบุคคลที่รับจ้างทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง ซึ่งต้องเคลื่อนย้ายไปตามสถานที่ก่อสร้างและอยู่ในแต่ละที่เป็นเวลานานหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับงานที่ทำ ก็ต้องยึดถิ่นที่อยู่ตามการทำงานแทนภูมิลำเนา

4. มาตรา 40 บัญญัติว่า “บุคคลธรรมดาซึ่งเป็นผู้ไม่มีที่อยู่ปกติเป็นหลักแหล่ง หรือเป็นผู้ครองชีพในการเดินทางไปมาปราศจากหลักแหล่งที่ทำการงาน พบตัวในถิ่นไหนให้ถือว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น” และมาตรา 40 นี้ ได้บัญญัติขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาสำหรับกรณีบุคคลที่ไม่สามารถจะมีแม้แต่ภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ เนื่องจากมีอาชีพที่ต้องเดินทางไปมาโดยปราศจากแหล่งที่ทำงานแน่นอน เช่น พ่อค้าเร่ หรือเป็นบุคคลที่เดินทางไปเรื่อย ๆ ปราศจากจุดหมายใด ๆ เช่น คนจรจัด จึงใช้แหล่งที่พบตัวแทนภูมิลำเนา

เมื่อพิจารณาจากหลักกฎหมายในเรื่องภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา จะเห็นว่ากฎหมายต้องการให้บุคคลทุกคนมีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ หรือแม้แต่ถิ่นที่พบตัวก็ตาม เพื่อเป็นการกำหนดเอกลักษณ์ส่วนตัวของบุคคลนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตามยังมีบุคคลบางประเภทที่ไม่อาจเลือกภูมิลำเนาเองตามชอบได้ เพราะต้องมีภูมิลำเนาตามที่กฎหมายกำหนดให้ ซึ่งจะได้ศึกษาในหัวข้อต่อไป

3.2 ภูมิลำเนาที่กฎหมายกำหนดให้

เนื่องจากยังมีบุคคลบางประเภทที่กฎหมายจำเป็นต้องกำหนดตายตัวลงไปเลยว่า ภูมิลำเนาของเขาต้องเป็นที่ใด ทั้งนี้ก็เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและประโยชน์ของทางราชการนั่นเอง และมีใช้การสิทธิของบุคคลแต่ประการใด ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นใครบ้างก็ต้องไปดูจากกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตั้งแต่มาตรา 43 จนถึงมาตรา 47 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

1. มาตรา 43 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของสามีและภรรยา ได้แก่ถิ่นที่อยู่ของสามี และ ภรรยาอยู่กันด้วยกันฉันสามีภรรยา เว้นแต่สามีหรือภรรยาได้แสดงเจตนาให้ปรากฏว่ามีภูมิลำเนาแยกต่างหากจากกัน” เป็นการกำหนดภูมิลำเนาของสามีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือสามีภรรยาที่จดทะเบียนสมรสกันนั่นเอง ยกเว้นได้มีการแสดงเจตนาไว้ว่ามีภูมิลำเนาแยกจากกันได้

2. มาตรา 44 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของผู้เยาว์ ได้แก่ภูมิลำเนาของผู้แทนโดยชอบธรรม ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครอง

ในกรณีที่ผู้เยาว์อยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา ถ้าบิดาและมารดา มีภูมิลำเนาแยกต่างหากจากกัน ภูมิลำเนาของผู้เยาว์ได้แก่ ภูมิลำเนาของบิดาหรือมารดาซึ่งตนอยู่ด้วย”

เป็นการกำหนดภูมิลำเนาให้แก่ผู้เยาว์ ซึ่งมีบิดามารดาเป็นผู้แทนโดยชอบธรรม ดังนั้น จึงเป็นเรื่องถูกต้องและสมควรแล้วที่ผู้เยาว์ต้องมีภูมิลำเนาเดียวกับผู้แทนโดยชอบธรรม และในกรณีที่บิดามารดาแยกกันอยู่ ก็ให้ใช้ภูมิลำเนาของฝ่ายที่ผู้เยาว์อาศัยอยู่ด้วย ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการดูแลผู้เยาว์นั่นเอง

3. มาตรา 45 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของคนไร้ความสามารถ ได้แก่ภูมิลำเนาของผู้อนุบาล” เนื่องจากคนไร้ความสามารถต้องอยู่ในความดูแลของผู้อนุบาลตามมาตรา 28 ดังนั้น เพื่อให้การดูแลและควบคุมคนไร้ความสามารถได้สมบูรณ์ จึงได้กำหนดให้คนไร้ความสามารถต้องมีภูมิลำเนาเดียวกับผู้อนุบาลจนกว่าจะพ้นจากการเป็นคนไร้ความสามารถ

4. มาตรา 46 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของข้าราชการ ได้แก่ถิ่นอันเป็นที่ทำการตามตำแหน่งหน้าที่ หากมิใช่เป็นตำแหน่งหน้าที่ชั่วคราวชั่วคราวระยะเวลา หรือเป็นเพียงแต่งตั้งไปเฉพาะการครั้งเดียวคราวเดียว” เป็นการกำหนดภูมิลำเนาของข้าราชการที่ต้องไปปฏิบัติราชการในที่ซึ่งมิใช่ภูมิลำเนาของตน และมีวาระการทำงานที่ยาวนาน 3-5 ปี เช่น ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้พิพากษาหรือพนักงานอัยการ แต่อย่างไรก็ดี สำหรับมาตรานี้ได้เคยมีคำพิพากษาฎีกาที่ 1681/2515 ได้วินิจฉัยไว้ว่า ข้าราชการมี 2 ภูมิลำเนาได้ หากทำงานประจำอยู่ที่กรุงเทพแต่มีถิ่นที่อยู่อื่นอยู่ด้วย

5. มาตรา 47 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของผู้ที่ถูกจำคุกตามคำพิพากษาถึงที่สุดของศาลหรือตามคำสั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย ได้แก่ เรือนจำหรือทัณฑสถานที่ถูกจำคุกอยู่จนกว่าจะได้รับการปล่อยตัว” เป็นการกำหนดภูมิลำเนาให้แก่บุคคลที่มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก ว่าให้ใช้ภูมิลำเนาของเรือนจำ หรือทัณฑสถานที่บุคคลนั้นถูกจำคุกจนกว่าจะได้รับการปล่อยตัวจึงกลับไปใช้ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดาได้

ในเรื่องภูมิลำเนานี้ยังมีอีก 2 มาตรา ที่ได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดาไว้ คือ

1. การเปลี่ยนภูมิลำเนา ซึ่งมาตรา 41 ได้บัญญัติไว้ว่า “ภูมิลำเนาย่อมเปลี่ยนไปด้วยการย้ายถิ่นที่อยู่ พร้อมด้วยเจตนาปรากฏชัดแจ้งว่าจะเปลี่ยนภูมิลำเนา” เป็นการแสดงว่าบุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะเปลี่ยนภูมิลำเนาได้โดยการย้ายที่

อยู่และไปแสดงเจตนาจะขอย้ายโดยการไปแจ้งต่อนายทะเบียนเสีย ในปัจจุบันคือสำนักงานเขตต่าง ๆ นั้นเอง

2. ภูมิสำเนาเฉพาะการ ซึ่งมาตรา 42 ได้บัญญัติไว้ว่า “ถ้าบุคคลใดได้เลือกเอาถิ่นใด โดยมีเจตนาปรากฏชัดแจ้งว่าจะให้เป็นภูมิสำเนาเฉพาะการเพื่อทำการใด ให้ถือว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิสำเนาเฉพาะการสำหรับการนั้น” เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถเลือกเอาภูมิสำเนา เพื่อให้เป็นภูมิสำเนาเฉพาะการเพื่อจะทำการอันใดอันหนึ่งได้ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของบุคคลนั่นเอง เช่น มีภูมิสำเนาอยู่กรุงเทพฯ แต่อาจเลือกจังหวัดเชียงใหม่เป็นภูมิสำเนาเฉพาะการก็ได้